

MHALLEMÎ LEHÇESİNDE KULLANILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERİN FASİH ARAPÇADA KULLANILAN ATASÖZÜ VE DEYİMLERLE MUKAYESESİ*

Yaşar ACAT**

Öz

Atasözleri milletlerin yaşayışlarını, tecrübelerini, deneyimlerini ve dünya görüşlerini yansıtan son derece önemli kaynaklardır. Ülkemizin değişik bölgelerinde konuşulmakta olan Arapça lehçeler ve buna bağlı olarak gelişen sözlü kültürel miras henüz tam anlamıyla gün yüzüne çıkarılabilmiş değildir. Bu bağlamda Midyat ve çevresinde konuşulan ve Arapçanın çok köklü bir lehçesi olarak düşünülen Mhallemi lehçesi hala araştırılmaya değer birçok konuyu ihtiva etmektedir. Özellikle bu kadim coğrafyada kullanılan atasözü, deyim ve ölçülü sözün kayda geçirilmediği ve bu yüzden yok olmayla karşı karşıya bulunduğu bir gerçektir. Çünkü atasözleri, ait oldukları milletlerin sosyokültürel yapısının oluşum ve gelişim süreçleri hakkında bizlere ipuçları verdiği gibi geçmiş ile bugün arasında da bir kültür köprüsü durumundadır. Dolayısıyla belli bir bölgeye has olarak kullanılan sözlü kültürün asıl olarak nitelenen evrensel tarafıyla da sağlam bir bağlantısı vardır.

Lehçe ve şive farklılıklarıyla Anadolu Arapçası üzerine yapılan çalışmalar ülkemizde yakın bir tarihte başlamıştır. Bu çalışmamızda, Midyat ve çevresinde hala canlı bir şekilde kullanılan atasözü ve deyimlerin fasih Arapça ile mukayesesini yapacak, benzer ve farklı özellikleri göz önünde bulundurarak birkaç kategoride ele almaya çalışacağız. Buna göre söz konusu bölgede kullanılan atasözü ve deyimlerin, fasih Arapça ile karşılaştırılarak sınıflandırılması yapılacaktır. Böylece Mhallemî kültürüne ait bu sözlü kültürün asıl konumunda bulunan kitabî Arapça ile de çok kuvvetli bir bağ teşkil ettiği ortaya çıkarılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Mhallemi, Atasözü, Mardin, Arapça, Lehçe.

THE PROVERBS AND IDIOMS THAT USED IN ARABIC MHALLAMI DIALECT AND THEIR COMPARISON WITH PROVERBS AND IDIOMS IN FUSHA ARABIC

Makale gönderim tarihi: 01.11.2016, kabul tarihi: 15.11.2016.

* Bu makale, 17-19 Mayıs 2013 tarihlerinde Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından düzenlenen *I. Uluslararası Türkiye’de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu*’nda tarafımızdan (Tayseer ez-Ziyadat ile birlikte) sözlü olarak sunulan bildirinin geliştirilmiş hâlidir.

** Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, e-mail: yasaracat@hotmail.com.

Abstract

The Proverbs are very important source materials that externalize livings of nations, experiences, experimentations and their world views. In fact Arabic dialects that are spoken at different regions of our country and the oral cultural heritage which developing according to these dialects has not been unearthed exactly. in this context, the Mhallami dialect which is the deep-rooted dialect of Arabic and spoken Around Midyat, contains many issues worth investigating. It is a fact that the proverbs especially which have been used in this ancient geography, have confronted with evanesce. Because the proverbs that belong to nations offer us clues about the formation and development processes of the socio-cultural structure. So the proverbs are culturel bridges between past and present. in that case the oral culture which is specific to a certain region has connected to part of its universal side.

The researchs about the Anadolu Arabic with his different dialects and accents, have started recently. In this our paper- supposing hasn't been done like as this research until now- we have made comparisons between the proverbs and idioms that used in Midyat and his around in a lively manner, and the proverbs in Fusha Arabic, dealing them at a few categories, taking into consideration to similar and different features. According to this proverbs and idioms that have been used in the region in question, it will be maked classifying by comparison. Thus, it will be put forth that this oral culture which is belonging to Mhallami culture is very strong pertinent to written Arabic which it is the original.

Keywords: Mhallami, Proverb, Mardin, Arabic, Dialect.

Giriş

Atasözleri, bir konu hakkında birçok cümle ile ifade edilecek duygu ve düşünceleri birkaç kelime ile ortaya koyan özel ifadelerdir. Yüzyılların süzgecinden süzülüp gelen ve günümüzde en mükemmel şeklini alan bu sözler bazen ciltler dolusu açıklamaların yerini alıverir. Bu davranış biçimi bütün toplumlarda kendilerine has bir tarzda ortaya çıkar ve zamanın da etkisiyle bazıları kaybolur, bazıları da değişikliklere uğrar. Bazıları ise hiç değişmeden yüzyıllar boyu yeni nesillere aktarılmak suretiyle yaşar. Toplumlara dair pek çok ipucu bu atasözü ve deyimlerde mevcuttur. Çünkü milletleri diğer milletlerden ayıran unsurların başında özgün kültürleri gelir. Ne yazık ki Anadolu Araplarının sahip oldukları kültürel miras hala Anadolu kültürleri arasında gerçek yerini alabilmiş değildir. Öyle ki Anadolu coğrafyasında bugüne kadar araştırılmadığı için kaybolmaya yüz tutmuş kültürler mevcuttur. Anadolu Araplarının tarihten bugüne ortaya koyduğu şiir, kalıplaşmış ifadeler ve sözlü kültüre ait birçok değer ne yazık ki gerçek anlamıyla incelenebilmiş değildir. Bugün ülkemizde yaşayan ve anadili Arapça olan topluluklardan yola çıkarak elde edilen kültürel miras Arap Dili ve Edebiyatı ile mukayeseli bir şekilde incelendiği vakit dikkate şayan sonuçların elde edileceği muhakkaktır. Bizler de bu tebliğimizde kültürel ürünlerimizden biri olan Mhallemi lehçesinde kullanılan atasözlerini fasih Arapçadaki atasözleri ile karşılaştırmalı bir şekilde tahlil etmeye çalıştık. Çünkü fasih Arap atasözleri

üzerinde sayısız bilimsel çalışmalar yapılmış, fakat Anadolu Araplarının gen haritası olan atasözleri üzerine ise çok sınırlı sayıda çalışma yapılmıştır. Aynı kültürel mirasa sahip, çoğunluğu Mardin il sınırları içinde yaşayan Mhallemilerin kullandıkları atasözleri şekil ve anlam yönünden incelenmeye tabi tutulurken, fasih Arap atasözleri ile bazı yönlerden benzer, bazı yönlerden de farklı bir ilişki içerisinde oldukları görülmüştür.

Bu çalışmamızda, Mhallemi atasözleri şekil açısından fasih atasözlerle mukayeseli bir bakış açısıyla ele alınırken, farklı ve benzer taraflarına işaret edilmiştir. Mhallemi atasözleri, hala, halkın özellikle sözlü kültür geleneğinde canlı olarak yaşamaktadır. Tarihî süreç içerisinde yazılı kaynaklarda bu tür kültürel değerler yer almadığı için, sadece sözlü kültür geleneğinde nesilden nesile aktararak bugünlere kadar ulaşmayı başarmıştır. Halkın sade yaşayışının yansıdığı bu atasözleri, Mhallemi toplumunun âdeta can damarını oluşturmaktadır. Atasözlerinin kalıplaşmış ve bir kısmının manzum olması, bugünlere kadar bozulmadan akıllarda daha kolay kalarak, özgün hâlleriyle ulaşmasının başlıca sebebi olmuştur. Bugün halk edebiyatı ürünlerinin hazinesi konumunda olan kaynak kişilerden derleme çalışmaları sırasında edinilen malzemelerde bölge ağız özellikleri, bölge ağızlarında en fazla yaşayan atasözleri ve deyim, bir araya getirilen malzemeyi özgün kılan en önemli unsurlardır. Ama yazılı bir kültüre sahip olmayışımız sonucunda sözlü kültür geleneğimiz zayıflamakta, önemini yitirmekte ve hatta kaybolmaktadır. Atasözlerimiz halkın günlük yaşamında en çok kullandığı söz kalıplarından olması dolayısıyla halktan derlenen her türlü malzeme içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Bizler de bu malzemenin önemli bir kısmını oluşturan atasözlerini fasih atasözlerle mukayeseli bir şekilde üç başlık altında incelemeyi uygun bulduk.

1. Bütünüyle Benzer Olanlar
2. Bazı Yönleriyle Benzer Olanlar
3. Mhallemilere Has Olanlar

1. Bütünüyle Benzer Olan Atasözleri

Geniş bir coğrafyaya dağılan Arap milletini oluşturan boyların atasözleri arasında dikkati çeken farkların bir çoğunun hayat şartları, bölge, zaman, ayrı iklim ve başka milletlerle olan münasebetten doğduğu muhakkaktır. Ama bu ayırıcı faktörlere rağmen Kuzey Afrika'dan Yukarı Mezopotamya'ya kadar geniş bir coğrafyada aynı kelimelerle, aynı manalarla aynı atasözleri söylenmektedir. Sınırlı imkanlarla ulaşabildiğimiz Mhallemi atasözlerini fasih atasözlerin şekliyle karşılaştırmaya çalıştık ve bazı atasözlerin bütünüyle benzer olduklarını gördük. Öyle anlaşılıyor ki Mhallemilerin kullandığı bazı atasözleri fasih halini korumuş bir şekilde günümüze kadar gelebilmiştir.

Midyat ve çevresinde kullanılan ve aynı zamanda fasih atasözlerle de birebir aynı olan bazı atasözleri şunlardır:¹

فُلَانٌ مَلْحُهُ عَلَي رَكْبَتِهِ² / فُلَانُوْ مَلْحُوْ عَلَي رَكْبَتِيْ

¹ Bold olarak yazılan atasözleri Mhallemiler tarafından kullanılmaktadır.

² el-Askerî, Ebû Hilâl, Kitâbü Cemhereti'l-Emsâl, (thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Abdü'l-Mecid Katamiş, Dâru'l-Cil-Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1408/1988, C.I, s.232.

Fle: no milhu: 'ele rəkbətuyé

Bu atasözü, her şeye hemen kızan, kötü tabiatlı kişiler hakkında kullanılır ki az bir tuzun diz üzerine konması sırasında hafifliği sebebiyle en ufak bir rüzgar ve hareket halinde dağılmasından kinaye olarak söylenir. Yani “*falancaın sağı solu belli olmaz hemen parlar*” anlamında kullanılmaktadır. Bu atasözü bazen “*aflenkez məlhu: uw xəbzü 'ele rəkebu*” şeklinde de ifade edilmektedir.

Bazıları ise “*milh*” kelimesini hürmet, saygı manasına geldiğini ifade etmişlerdir.³ Buna göre hürmetsizliğinden kinaye; bir ortamda bulunduğu saygı gösterir, oradan ayrıldığında ise hürmeti reddeder, arkadan aynı saygıyı göstermez demek olur: Bu anlamda ele alındığında ise “*Falanca kimse pek vefasızdır.*”⁴ ifadesinin karşılığı olarak söylenebilir.

إذا جاء القدر عمي البصر / إذا نزل القدر عمي البصر⁵

Éze ce: əl qeder 'əmil basar

Bu sözün Türkçe karşılığı “*Kaderde ne varsa o olur*” şeklinde ifade edilebilir. Her yola başvurduktan sonra, başka yapılacak şey kalmayınca alın yazısına rıza gösterilecek yerde söylenir. Görüldüğü üzere iki atasözü de aynı olmasına rağmen birinde (نزل), diğerinde ise (جاء) fiilleri kullanılmıştır.

التأني من الرحمن و العجلة من الشيطان⁶ / الصبر من الرحمن و العجلة من الشيطان

Acele ile yapılan işin noksanlık getireceğini veya sonuç vermeyeceğini belirtmek için söylenir. Kimi insanlar aceleci iken kimileri de aceleci olmayan sabırlı bir niteliğe sahiptir. Nitelikli bir insan işlerini olurlarına ve zamanına bırakarak kararlı bir şekilde olmasını sağlar. Acele ile işini bir an önce bitirme gayretine giren kişiler ise bu işin hızı yüzünden birçok detayı gözden geçirir, yanlış olmasına sebebiyet verir; işin sonuna gelmeden çok fazla zorluk ile karşılaşır. Bundan dolayı öfkelenir ve işini sağlıklı bir şekilde sonuçlandıramaz.

كل شاة معلقة بعرقوبها⁷ / كل شاة تُنَاطُ برجلها⁸ / كل غنمة امعلقة من كرعوبه

Kəl ğenemé əm'elleqé mən ker'u:be

“*Her koyun kendi bacağından asılır.*” şeklinde dilimizde de kullanılan bu atasözü hiç kimsenin bir başkasının günahını sırtlanmayacağını ifade etmektedir. Nitekim Allah, Kur'an-ı Kerim'de “*وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى*”⁹ buyurarak kendi yükünü (günahını) taşıyan bir kimsenin başkasının yükünü (günahını) taşımayacağını beyan etmiştir.

³ Ayverdi, İlhan. Misalli Büyük Türkçe Sözlük, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2008, C.III, s.3252.

⁴ Mütercim Ahmed Âsım Efendi, el-Okyânûsü'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1305, C. I, s. 979.

⁵ Fuad Ali, Rıza, Emsâlu'l-Arab, Dâru'l-Avde, Beyrut, 1997, s.29.

⁶ Et-Tirmizî, el-Birr, IV, 367.

⁷ Aclûnî, İsmail b. Muhammed b. Abdulhâdî, el-Cirâhî, Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs, Daru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997, C. II, s. 124.

⁸ el-Askerî, Cemheretü'l-Emsâl, C. II, s. 152.

⁹ En'âm, 164.

كما تزرع تحصد¹⁰ / واحد ايش ليزرع هاك يحصد / واحد ايش لسوي یری

Wəhəd eyş liyızra ‘ ha:k yəhşəd / Wəhəd eyş lisevi yəra

“Ne ekersen onu biçersin” şeklinde de dilimize geçen bu atasözü birisine iyilik yapanın iyilik, kötülük yapanın da kötülük bulacağını anlatmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (sav) ¹¹“كما تدين تدان” diyerek kişinin ortaya koyduğu davranışa göre karşılık bulacağını belirtmiştir.

الحديد بالحديد يفلح¹² / الحديد مو يقطعو غير الحديد

əlhedî:d mo: yəqta ‘u ğeyr əlhedi:d

Zor bir şeyin yine zor bir şeyle çözülebildiği konularda kullanılan bir atasözüdür. Türkçe’deki karşılığı “demir demiri keser” veya “çivi çiviye söker.” dir.

أن للحيطان آذانا¹³ / الحيطان لهن اذان

əl hi:yta:n ləhən əze:n

“Duvarların kulağı vardır.” veya “yerin kulağı vardır.” gibi anlamlara gelebilecek bu atasözü, konuşurken dikkatli olmak gerektiğini hatırlatmaktadır.

Yukarıda verilen örneklerde de görüldüğü üzere Midyat ve çevresinde yaşayan ve Mhallemi diye tabir edilen bu halk topluluğu, kaynaklarda zikredilen bu tür atasözleri ve deyimleri de kullanmıştır.

2. Bazı Yönleriyle Benzer Olan Atasözleri

Araplar, ana yurtları olan Arabistan yarımadasından ayrıлып dünyanın değişik bölgelerine dağılırken, kültür ürünlerini de beraberlerinde taşımışlardır. Böylece, aynı kökten beslenen bir ağacın bütün dallarında aynı meyvenin yetişmesi gibi, göç ettikleri yeni mekanlarında da hep benzer duyguları dile getirmişlerdir. Nasıl ki bir ağacın bir veya birkaç dalı bazı benzer meyveler vermesi için aşılanıyorsa Arap halkları da kendilerine yakın gördükleri kültürlerden etkilenmiş, ancak etkilendikleri tarafları da benliklerinin içine mezcetmişlerdir. Büyük bir meyve ağacını düşünecek olursak daha çiçeklenme döneminde bile bütün dallarda tam bir birlik olmaz. Daha sonra çiçekler meyveye dönüşerek yenecek hale gelir. Netice itibariyle aynı ağaçta yetişen bu meyvelerin büyüklükleri, tatları, renkleri dahi küçük farklılıklar gösterir. Bütün bunlara rağmen kimse, bu meyvelerin aynı ağaca ait olmadığını telaffuz etmez. Bu örnekte olduğu gibi, çoğunluğu Midyat ve çevresinde yaşayan Mhallemilerin sahip oldukları sözlü kültür öğelerinin diğer Arap milletlerinin sahip oldukları kültür öğeleri ile mukayese edilmesi halinde, küçük

¹⁰ el-Meydânî, Ebu’l-Fadl, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Meydânî, en-Nisâbü’rî, Mecma‘u’l-Emsâl, (Haz. Kusay el-Hüseyn), Trablus, 1990, s. 570.

¹¹ Buhârî, Tefsîru’l-Fâtiha, V, 146; el-İsbahânî, Ebu’s-Şeyh, Kitâbu’l-Emsâl fi’l-Hâdisi’n-Nebevî (thk. Abdulali Abdulhamid), ed-Dâru’s-Selefiyye, Bombay, Hind, 1408/1987, s. 44.

¹² el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb, el-Kâmûsu’l-Muhîd, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1415/1995, s. 213; ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza, el-Hüseynî el-Vâsîf el-Hanefî, Tâcu’l- ‘Ârûs min Cevâhiri’l-Kâmus, Dâru’l-Fikr, Beyrut, 1414/1994, C. IV, s. 59; el-Askerî, Cemhere, C. I, s. 345.

¹³ el-Meydânî, Ebu’l-Fadl, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Meydânî, en-Nisâbü’rî, Mecma‘u’l-Emsâl, (thk. Muhammed Ebu’l-Fazl İbrahim), Kahire, 1979, C. I, s. 152

farklılıklarla karşımıza çıkmasını tabii karşılamalıyız. Bazı yönleri ile klasik Arap atasözlerine benzeyen Mhallemi atasözü ve deyimlerden birkaç tanesini zikretmekte fayda vardır:

فلان لا يعرف هرا من بر¹⁴ / فلان كز مو يعرف جعو من بعو¹⁵

Flenkez mo: ya'rafçı 'o mən bə'o

“Falanca kimse kedi ile fareyi birbirinden ayırt edemiyor” veya “Falanca kişi iki şeyi birbirinden ayırt edemez.” gibi anlamlara gelen bu atasözü son derece cahil olan kimseler hakkında söylenir. Görüldüğü üzere bu iki atasözü de aynı kökten beslenen bir ağacın iki farklı meyvesi gibi aynı anlamda kullanılmıştır.

لا تنقش الشوكة بالشوكة فان ضلعها معها¹⁶ / كلب مو ياكل لحمه كلب

Kelb mo: ye:kəl lehmət kelb

“Dikeni dikenle çıkarma sevdasına düşme. Zira birinin diğerine muhabbeti vardır.” Çünkü dikenle dikenle çıkarayım derken onunda kırılıp aynı yerde kalması ve daha fazla acı verme ihtimali çoktur. Mhallemi halk kültüründe bu anlama gelebilecek atasözü de yukarıda yazıldığı üzere “it iti ısırılmaz” anlamında kullanılan “Kelb mo: ye:kəl lehmət kelb” dir. Çünkü her iki atasözü de “Bozacının şahidi şıracı” şeklinde Türkçe olarak söylenen atasözü ile aynı anlama gelmektedir. Dolayısıyla her iki atasözü arasında bir benzerlik mevcuttur.

هو اعز من بيض الانوق¹⁷ / فلان كز اعز وى علي من ابني¹⁸

Flen kez e'zez wé 'eley mənəbni

Her iki atasözü de değeri bilinen ve elde edilmesi zor veya imkânsız olan şeyler için kullanılır. “O, kartal yumurtasından daha kıymetlidir.” veya “falanca kişi benim için çocuğumdan daha çok değer ifade ediyor” gibi anlamlara gelmektedir. o halde her iki atasözü de farklı olmakla beraber benzer anlamı taşımaktadır.

لا يثبت البقلة الا الحقلة¹⁹ / ديك الفصيح مل بيضة اصيح²⁰

Di:k əlfaşi:h məl bayza isé:h

¹⁴ el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, s. 448; el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye, Suûd, 1402/1982, C. II, s. 853; el-Askerî, Cemhere, C. II, s. 401.

¹⁵ Bu atasözü başka Arap ülkelerinde şu şekilde de ifade edilmektedir: “لا يعرف الكوع من البوع”

¹⁶ el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, s. 448; Mütercim Ahmed Âsım Efendi, el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, C. III, s. 339; ez-Zebîdî, Tâcu'l- 'Ârûs, C. XI, s. 210, 394; İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl, Cemalüddîn Muhammed, Lisânu'l-'Arab, Dar Sâdir, Beyrut, 1410/1990, C. VIII, s. 227.

¹⁷ el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, s. 779; ez-Zebîdî, Tâcu'l- 'Ârûs, C. XIII, s. 11.

¹⁸ “Söz konusu kişi benim için çocuğumdan daha çok değer ifade ediyor”

¹⁹ el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, s. 884; Mütercim Ahmed Âsım Efendi, el-Okyânûsu'l-Basît fi Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, C. III, s. 1241; ez-Zebîdî, Tâcu'l- 'Ârûs, C. XIV, s. 156; el-Meydânî, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Meydânî, en-Nisâbü'rî, Mecma'u'l-Emsâl, (Haz. Kusay el-Hüseyn), Trablus, 1990, s. 618; el-Cevherî, es-Sihâh, C. IV, s. 1671.

²⁰ “Asil horoz yumurtada iken öten horozdur.”

“Bakliyat cinsi ürün, ancak verimli tarlada yetişir.” veya “Asil davranış, asil kimselerde görülür.” gibi anlamlara gelebilecek bu iki atasözü asalet sahibi kimselerin davranışları hakkında söylenmektedir.

من غربل الناس نخلوه²¹ / لدق باب الناس الناس إدقون بابو

li dəq be:bənné:s ənné:s idəqqu:n be:bu.

“İnsanları kalbura tutan, eleğe tutulur.” şeklinde anlam verebileceğimiz bu atasözü halka kötülük eden kimselerin âkibeti hakkında kullanılır. Aynı şekilde mhallemi kültüründe kullanılan “*li dəq be:bənné:s ənné:s idəqqu:n be:bu.*” atasözü farklı olmakla beraber söz konusu fasih atasözü ile aynı anlamı taşımaktadır. Türkçe’de bu anlama gelebilecek atasözleri şunlardır: “Alma mazlumun âhını çıkar aheste aheste.”, “Rüzgar eken fırtına biçer.”, “Çalma kapıyı çalarlar kapını.”

كل كلب ببابه نباح²² / كالديك من على ازبالتو اصيح²³

Kəddi:k mən ‘elezbe:lətu işé:h

Her iki atasözü de herkesin kendi çevresinde, kendi bölgesinde sözünün geçtiğini hissettirmeye çalışır.

لكل مدّ جزر لكلّ جزر مدّ²⁴ / مع كالتالوعة في نازولة²⁵

Me‘e kəṭṭa:lo:‘a fi: ne:zu:lé

Herk iki atasözü de işleri iyi giden kişinin buna güvenmemesi, kötü gidenin de ümidini kaybetmemesini vurgulamak için söylenir.

مقلّ استعان بذقنه²⁶ / بيت البقرة راحوا لبيت لحمارة للروبة

Beyt əl baqara ra:ḥu ləbeyt ləḥma:ra lərrewbé

“Yükü, zahmetli olan kimse çenesinden (kendisinden daha güçsüz kimseden) yardım ister.” Bir ihtiyacı olan kimse kendinden aşağı kimseden yardım isterse bu atasözü kullanılır. Midyat ve çevresinde bu anlamda kullanılan “İnek sahipleri maya almak için eşek sahiplerinin evine gittiler.” atasözü ile anlam yönünden bir uyum göstermektedir.

3. Mhallemilere Has Olan Atasözleri

Yukarıda göstermeye çalıştığımız gibi, kültür ağacımızın meyvelerinin de kökünden uzaklaştıkça bazı değişikliklere uğraması normaldir. Elbette geniş bir coğrafyaya yayılan Arap halklarının zaman içinde meydana getirdikleri zengin kültürel miras, bazı yönleri ile

²¹ el-Meydânî, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Meydânî, en-Nisâbü'rî, Mecma‘u'l-Emsâl, (Haz. Kusay el-Hüseyn), Trablus, 1990, s. 709.

²² Kitâbu'l-Emsâl, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Me‘ârifî'l-Osmâniyye, Mektebetü'l-Müsennâ, Haydarabad, 1351h.

²³ “Her horoz kendi çöplüğünde öter.”

²⁴ Teyşîr el-Kiylânî, Mu‘cemu'l-Emsâl el-Mukârene, Mektebetü Lübnân, Lübnân, 1991. s. 783.

²⁵ “Her yokuşun bir inişi vardır.”

²⁶ el-Fîrûzâbâdî, el-Kâmûsu'l-Muhît, s. 1080; ez-Zebîdî, Tâcu'l- ‘Ârûs, C. XVIII, s. 221; el-Askerî, Cemhere, C. II, s. 238; ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Umer, el-Mustaksâ fi Emsâli'l- ‘Arab, Dâru'l-Kütüb, Beyrût, 1397/1977, C. II, s. 341.

kendini korurken, bazı yönleriyle de tamamen değişime uğrayıp o bölge insanlarına özel bir şekil almıştır. Ancak, aynı kökten geldiklerini unutmayan bu insanlar başka ülkelerin kültürlerinden de karşılıklı bir şekilde istifade etmişlerdir. Bağlı oldukları o ağacın tadını, kokusunu, rengini kendi benliklerinde yaşatmaya devam etmişlerdir. Nasıl ki bitkiler, yetiştikleri coğrafi bölgelere göre kendilerine has bir yayılma sahasına sahiplerse, kültürler de ilk çıktıkları yerden başlayarak yeni yeni sahalara sahip olmuşlardır. Dolayısıyla Mhallemilerin kullandıkları bazı atasözleri tamamıyla kendilerine ait olup inceleyebildiğimiz kadarıyla fasih atasözlerle bir benzerlik taşımamaktadır. Bu başlık ile ilgili olarak takdim edebileceğimiz bazı örnekler şunlardır:

هنیت من سرق جلی لا هو انکسی او لا انا بردلی

Heniyat mən sereq calli le: huvén kese uw le: ene bərdəlli

“Ne mutlu benim elbisemi alıp götürene, nihayetinde ne o giyebildi ne de ben üşüdüm” şeklinde anlam verebileceğimiz bu atasözü haksızlık yapmaktansa haksızlığa uğramanın daha iyi olduğunu belirtmek için kullanılır.

حصایة لیه حصایة تسند دن

hışa:yé liyé hışa:yé tāsıd den

“Küçükük taş bile su bidonunu düzgün bir şekilde tutabiliyor.” Çok önemsiz çok küçükte olsa her şeyin hayatta bir faydası olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla küçükük bir taş bile büyük bir su bidonunun devrilmesine engel olabiliyor. O halde yaşamımızda genellikle önemsemediğimiz küçükük şeylerin ne kadar önemli olabileceğini bu atasözü ile daha da iyi kavramış oluruz. Bu küçükük şeyler bazen bir tebessüm, bazen bir söz bazen de birkaç kuruş para gibi ufak şeyler olabilir. Bizim için çok önemsiz olan bu tür şeyler karşımızdaki insanlar için çok önemli olabiliyor. Bu atasözü ile küçük detayların bazen ne kadar büyük sonuçları olduğunu anlıyoruz.

انتم بابو خلص جرابو

antem ba:bo xələş cəra:bo

“Baba gitti çantadakiler tükendi.” veya Türkçe karşılığı ile “Öküz öldü, ortaklık bozuldu.” Bu atasözü birbirlerinden her hangi bir konuda çıkarları olan insanlardan, bir tarafın elindeki olanakları kaybetmesi sonucu, çok samimi olan, yedikleri içtikleri ayrı gitmeyen diğer arkadaşının arayıp sormaması veya selamı sabahı kesmesi durumu üzerine kullanılan bir ifadedir. Eskiden kesilen bir keçi veya koyunun derisi güzelce temizlenir ve içine bulgur vb gibi kuru gıdalar konulurdu. Bu mahfazaya “cırâb” adı verilirdi.

حط اخبیزک فی طورت غیرک او کلو بالمنة

hətt əxbeyzək fə tu:rət ğeyrək uw kəlu: bəl mənné

“Ekmeğini başkasının heybesine koy, sonra da minnetle ye!”

Toplum ahlakının bozulduğu, kimsenin borcuna sadık kalmadığı bir dönemde borç para vermenin akıl kârı bir iş olmadığını ifade etmek için kullanılır. Borç para verenleri

pişmanlık duymalarına sebebiyet veren de hiç şüphesiz insanların vurdumduymazlığıdır. Çünkü verilen borcu tekrar geri almak bazen düşünüldüğü gibi kolay olmayabiliyor. Buna benzer bir diğer ifade de ²⁷”الدین وَجَع العین“ şeklinde telaffuz edilen sözdür.

الثعلب راح لعد لمعرشة مع لما طاق اكل عنبه قال حشرية وله عنبكي حامضوى

āšše ‘leb ra:h lə ‘ed ləm ‘errešé me ‘ ləme: ʔe:q ekel ‘ənəbe qe:l ʔešriyé wala ‘ənəbki ʔa:məz wé

“Tilki bir asmanın yanına gitmiş. Boyu üzümünü yemeye yetmeyince “kör olasınca senin üzümün koruktur!” demiş.” Bu atasözü, insanların elde edemedikleri şeyleri istemezmiş gibi davranmaları durumunda söylenir. Aynı şekilde ulaşamadığı yere iftira edenler için de kullanılır. Elde edemediğine karşı kudretsizliğini belli etmemek veya başkalarına karşı utancını gizlemek için, bunun elde edilmeye değer olmadığı söylemeye başlar. Öyle ki başkaları da elde etmesin diye, olmayan bir sürü kusuru varmış gibi göstermeyi de ihmal etmez. Bu durum Türkçe’de “kedi uzanamadığı ciğere mundar der” şeklinde dile getirilmiştir.

جاروق اعمل او جزمة كل / اتعب يا جاروق كل يا جزمة / الناموس لتموز والفعل لطبخ

Çe:ro:q ə ‘mel uw çezme kəl / at‘eb ye: ʔe:ro:q kəl ye: çezme / ənne:mu:s lətemmu:z wəl fə‘əl ləʔabba:x

“Çarık uğraşsın didinsin, çizme de gelip rahatça üstüne otursun” / “Eziyeti Temmuz çeksin, Ağustos da kaymağı yesin.” Hiç kimse oturduğu yerden bir şeye sahip olamaz. Bir işi başarmak, mal mülk sahibi olmak için çalışıp yorulmak gerekir. O halde başkasının çektiği sıkıntıları görmezden gelerek bir şeyin üstüne zahmetsizce oturmak doğru değildir.

زيوان البلد او لا حنطة الجلب

Zi:ve:n əlbeled uw le: ʔəntəʔ əccələb

“Cılız ve hastalıklı buğday olacağına yerli ot olsun daha iyidir.” Bir şeyin değer ifade edebilmesi için yerli olması önemli sayılmıştır. Çünkü çocukluğundan beri kendi yetiştirdiği bir ürün onun dünyasında daha çok anlam ifade edecektir. Başkasına bağımlı olmaktan kurtulmak ve ihtiyaç duyacağı şeyleri üretmek sürdürülebilir bir yaşam için önemli bir husus olarak görülmüştür.

اشتغل بقرش او حاسب البطل

aştağəl bə qərş uw ʔé:səb əlbəʔta:l

“Bir kuruşa çalış, çalışmayan birisi ile karşılaştı.” Bu atasözü kısıtlı imkanlarla da olsa kişinin çalışıp ayakta kalma mücadelesi vermesi gerektiğini ifade ediyor. Çünkü boş gezmek, insanın ruh sağlığını tehdit edeceği gibi onu tembelleğe de alıştıırır. Zamanla o kişi çalışmamaya alışır. Böyle bir durum ise kişinin toplumdaki değerini zedeler. Kişi toplumdaki saygınlığını yitirir. Bu nedenle geliri çok az da olsa çalışmak tembellik edip

²⁷ “Borç göz ağrısından başka bir şey değildir.”

işsiz güçsüz gezmekten daha iyidir. Türkçe de bu anlama gelebilecek atasözü şu şekildedir: “Boş gezmekten bedava çalışmak yeğdir.”

Sonuç

İncelemeye konu olan Mhallemi atasözlerinin klasik Arap atasözleriyle mukayese edildiği bu çalışmada, Mhallemi atasözü ve deyimleri şekil ve anlam açısından ele alınıp farklı ve benzer tarafları göz önünde bulundurularak tasnif edilip örneklerle açıklanmıştır. Bazı atasözlerinin her iki grup arasında gerek sözcük gerekse de kuralları itibariyle bir uyum içinde oldukları görülmüştür. Mhallemîlerin kullandığı diğer bazı atasözlerinin ise kısmî bir şekilde fasih Arap meselleriyle uyum sağladığı görülmüştür. Buna rağmen sadece Mhallemîlere ait olan atasözü ve deyimler de mevcuttur. Bütün bu atasözleri hala canlı olarak yaşadığı için sözlü kültür geleneğinde nesilden nesile aktarılarak bugünlere kadar ulaşabilmiştir. Bu çalışma esnasında kullanılan Mhallemî atasözleri kaynak kişilerden derlenerek elde edilmiştir. Sözlü kültürün çok önemli bir tarafını oluşturan bu atasözü ve deyimler halktan derlenen her türlü malzeme içerisinde karşımıza çıkabilmektedir. Bizler de bu zengin mirasın önemli bir kısmını oluşturan atasözü ve deyimleri fasih atasözü ve deyimlerle mukayeseli olarak tahlil ederken yöre halkının yazılı bir kültüre sahip olmayışları sonucunda sözlü kültür geleneklerinin her gün daha da zayıfladığını, önemini yitirdiğini ve kaybolduğunu farkettilik.

KAYNAKÇA

Aclûnî, İsmail b. Muhammed b. Abdulhâdî, el-Cirâhî, Keşfu'l-Hafâ ve Muzîlu'l-İlbâs, Daru Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997.

el-Askerî, Ebû Hilâl, Kitâbü Cemhereti'l-Emsâl, (thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Abdü'l-Mecid Katamiş, Dâru'l-Cîl-Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1408/1988.

el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, es-Sihâh Tâcu'l-Luğa ve Sihâhu'l-Arabiyye, Suûd, 1402/1982

el-Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Yakûb, el-Kâmûsu'l-Muhît, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1415/1995.

el-İsbahânî, Ebu'ş-Şeyh, Kitâbu'l-Emsâl fi'l-Hâdîsi'n-Nebevî (thk. Abdulali Abdulhamid), ed-Dâru's-Selefiyye, Bombay, Hind, 1408/1987.

el-Meydânî, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Meydânî, en-Nisâbûrî, Mecma'u'l-Emsâl, (haz. Kusay el-Hüseyn), Trablus, 1990.

el-Meydânî, Ebu'l-Fadl, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Meydânî, en-Nisâbûrî, Mecma'u'l-Emsâl, (thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim), Kahire, 1979

ez-Zebîdî, Muhammed Murtaza, el-Hüseynî el-Vâsitî el-Hanefî, Tâcu'l- 'Ârûs min Cevâhiri'l-Kâmus, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1414/1994

ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Umer, el-Mustaksâ fi Emsâli'l-l 'Arab, Dâru'l-Kütüb, Beyrût, 1397/1977

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl, Cemalüddîn Muhammed, Lisânu'l-'Arab, Dar Sâdir, Beyrut, 1410/1990.

Kitâbu'l-Emsâl, Matbaatu Meclisi Dâireti'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, Mektebetü'l-Müsennâ, Haydarabad, 1351h.

Mütercim Ahmed Âsım Efendi, el-Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît, Cemal Efendi Matbaası, İstanbul, 1305.

Teysîr el-Kiylânî, Mu'cemu'l-Emsâl el-Mukârene, Mektebetü Lübnân, Lübnân, 1991.